

Muzeum Okręgowe w Białymstoku

**polskie
stroje
ludowe**

ZE ZBIORÓW
PAŃSTWOWEGO MUZEUM
ETNOGRAFICZNEGO
W WARSZAWIE

białostok
ratysz
lipiec-sierpień

AUTOR TEKSTU
JADWIGA KOSZUTSKA

BIALYSTOK-RATUSZ
LIPIEC-SIERPIEN 1988

Muzeum Okręgowe w Białymstoku

**POLSKIE
STROJE LUDOWE**

BIBLIOTEKA
Nr 1537/B
Muzeum
BIAŁYMSTOWU

39(438):069

Wystawa pt. „Polskie stroje ludowe” prezentuje zestaw 45 najpiękniejszych strojów z 27 najbardziej znanych regionów Polski, zawartych w granicach dawnych, historycznych dzielnic Polski, (Małopolska, Śląsk, Wielkopolska, Kujawy, Mazowsza i Podlasie) utożsamianych z podstawowymi grupami regionalnymi.

Przezentowane stroje pochodzą z końca XIX i pierwszej połowy XX wieku. Wszystkie z wyjątkiem kopii kujawskiej są oryginalne, są autentycznym wytworem wiejskich specjalistów, krawców, szewców, tkaczek, hafciarek, koronkarek, są sumą ich talentu, wybitnych umiejętności a niejednokrotnie mistrzostwa, inwencji twórczej, dzięki którym strój stał się właściwie dziełem sztuki, pełnym artystycznego i regionalnego wyrazu, dziełem które weszło bezspornie do skarbnicy kultury narodowej.

Z badań historycznych wiadomo, że ubiory na przestrzeni wieków były narzucane przez władzę feudalną i zarządy miast, właścicieli folwarków; dziedziców poddanych chłopom. Każdy stan nosił sobie przypisany strój a każde odstępstwo zdecydowanie potępiano. W średniowieczu specjalne ustawy dotyczyły ubioru większych grup i stanów a także regulowały sposób ubierania się poszczególnych rodzin i osób piastujących określone funkcje czy wykonujących określone zawody (np. kat i jego rodzina). Chłop nie mógł ubierać się tak jak szlachcic, nawet gdyby mu na to możliwość pozwalała. Ubiór był jedynym wyrazem przynależności stanowej. Właściciele majątków ziemskich narzucali swoim poddanym chłopom sposób ubierania się mundurując niejako wsie.

Naśladownictwo ubiorów szlacheckich zdarzało się

jednak na tyle często, (szczególnie gdy szlachta zarzucała już strój szlachecki), że wprowadzało do stroju ludowego elementy strojów elitarnych.

Największy rozkwit polskich strojów ludowych przypada na drugą połowę XIX wieku. Konsekwencją uwłaszczenia chłopów i ostatecznego zniesienia pańszczyzny było wzrastające poczucie godności chłopów. Chcieli oni strojem zaznaczyć swoją nową sytuację i rolę społeczną. Po przełamaniu feudalnej izolacji wsi strój stał się także oznaką przynależności do określonej grupy regionalnej. Po stroju łatwo można było odróżnić krajana w tłumie, odróżnić „swojego” od „obcego” na dalekich jarmarkach, odpustach, miejscach kultowych, dokąd udawano się w pielgrzymkach. Poza tym tradycyjny strój pozwalał członkom określonej społeczności zaszeregować jego właściciela do określonej grupy majątkowej, określić jego pozycję społeczną i stan cywilny, wskazać na pełnione funkcje obrzędowe poprzez atrybuty stroju pełniące rolę znaku. Nie można także pominąć roli stroju jako symbolu przynależności narodowej polskiej np. na Górnym Śląsku czy Ziemi Lubuskiej, gdzie noszenie stroju ludowego było jednoznaczne z przyznaniem się do narodowości polskiej.

Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę, w okresie międzywojennym, stroje ludowe w niektórych regionach przeżywały swoisty renesans, niejednokrotnie inspirowany przez władze państwa. Po II wojnie światowej natomiast bezpowrotnie zanikają. W jednych regionach wolnej w innych szybciej. Widzimy je już, tylko jako kostiumy sceniczne folklorystycznych zespołów pieśni i tańca ludowego. Stare, tradycyjne stroje zachowane w muzeach często służą jako wzory do odtwarzania mniej lub bardziej wiernych kopii kostiumów zespołów regionalnych.

Obecnie tradycyjny strój przetrwał jeszcze na Kurpiach, w Łowickim, Opoczyńskim, na Górnym Śląsku i Podhalu, noszony przez starych ludzi podczas największych świąt kościelnych.

Wszystkie prezentowane na wystawie stroje pochodzą ze zbiorów Państwowego Muzeum Etnograficznego w Warszawie zgromadzonych po II wojnie światowej, bowiem wszystkie zbiory przedwojenne spłonęły w pożodze wojennej.

Strój łowicki (kobiety) 1900–1920

Strój łowicki (męski) 1900–1920

Wystawa daje przegląd najbardziej charakterystycznych typów występujących w polskich strojach ludowych. Zdecydowaną większość stanowią stroje kobiece znacznie lepiej zachowane od ubiorów męskich.

Spośród wszystkich strojów ludowych tylko **STRÓJ KRAKOWSKI** przyjął się jako strój narodowy polski. Dominujące w nim barwy biała i czerwona – to barwy narodowe. Rodowód jego sięga XVIII wieku i jest udokumentowany w źródłach historycznych, przekazach ikonograficznych jako ubiór włościański. Liczny udział chłopów podkrakowskich w Powstaniu Kościuszkowskim, ich zasługi podkreślane przez samego Naczelnika, który sam przywdział chłopską sukmanę i czapkę rogatywkę, nobilitowały ten strój. Można powiedzieć, że stał się on mundurem wojskowym uczestników powstań narodowo-wyzwoleńczych w XIX wieku. Walory artystyczne tego stroju doceniła i rozpropagowała inteligencja z kręgu Młodej Polski, stwarzając na niego modę i umacniając jego pozycję jako stroju narodowego Polaków.

Na wystawie prezentowane są dwie odmiany stroju krakowskiego, z okolic Krakowa i Krakowiaków wschodnich – męski w białej sukmanie „kościuszkowskiej”, czapce rogatywce, pasie z brzękadłami. Drugi w brązowej sukmanie „kierzezi” z kołnierzem „suką”, czapce „magierce” i pasie trzosie. W strojach kobiecych pokazane są dwa rodzaje gorsetów: sukienny, granatowy, zdobiony rzędami perłowych guziczków i mnóstwem kłapek w pasie, oraz czarny, aksamitny z przebogatą dekoracją z koralików, cekinów, sztucznych kamieni, szychu obiegającą szerokim szlakiem wszystkie brzegi gorsetu. Koszule, fartuch i chustę czepcową zdobi misterny, biały haft o motywach roślinnych.

Ziemia Sądecka stworzyła jeden z najpiękniejszych strojów – **STRÓJ LACHÓW SADECKICH**. Kolorowe hafty łańcuszkowe wypełniają szerokimi szlakami brzeży sukman, kaftanów, boki portek. Drobnutki, bardzo zwarty, czerwony haft zdobi koszule. Nawet cholewy butów i pasy upiększone są tłoczonymi wzorami. Zwraća uwagę delikatny, linearny motyw roślinny wyszyty na gorsecie koralikami a przedstawiający stylizowane drzewko życia.

STROJE GÓRALSKIE reprezentuje Podhale, region

o niezwykle bogatej sztuce ludowej. Strój męski wykonany jest z tkaniny samodziałowej, białego i brązowego sukna przez krawców i hafciarzy jednocześnie. Góral nosił niewielki, czarny kapelusik z wianuszkami białych muszelek i orlim piórem, haftowaną koszulę, spiętą na piersiach rombowałą, ażurową spinką, krótką, białą cucheń zdobioną kolorowym haftem, sukienne portki „cyfrowane” czyli haftowane z „parzenicami” na przodzie, szeroki skórzany pas nabijany mosiężnymi nitami i ciupagę służącą jako laska, nieodłączna w tańcach, na nogach kierzce.

„Parzenice” zdobiące portki to ciekawa ozdoba, wykształcona ze sznurowej ozdoby pętlicowej, umieszczonej na spodniach wojskowych mundurów francuskich i rozpowszechnionych w Europie w dobie wojen napoleońskich. Ozdoba ta stała się dla górali inspiracją do stworzenia „parzenicy”, oryginalnego znaku, odróżniającego poszczególne grupy regionalne górali. Ten przyjęty z zewnątrz motyw zdobniczy został przetworzony w rękach górali i otrzymał swoisty kształt i barwę. Strój kobiety przeszedł ciekawy rozwój w kierunku wzbogacenia kolorystyki i zdobnictwa. XIX wieczny gorset był gładki, spódnice płócienne, granatowe, drukowane w białe wzory. W okresie międzywojennym gorsety pokrywają na całej powierzchni kolorowe hafty koralikowe, o motywach roślinnych, a spódnice wykonane są z kwiecistych tybetów.

STRÓJ SPISKI pochodzący ze strojów słowackich wyróżnia się bielą przejrzystego płótna rąbkowego w duże geometryczne wzory, z którego wykonane są fartuch, chusta i szal.

W STROJU GÓRALI ŚLASKICH spotykamy elementy archaiczne. Krój męskiej guni to krój prastarego poncho. Gunia powstała z płata sukna tak złożonego i odpowiednio rozciętego, że jedyny szew biegnie poziomo przez klatkę piersiową i rękawy. W stroju kobiecym archaiczną częścią stroju jest koszula „ciasnocha” z jednym ramiączkiem i dwie, czarne, plisowane zapaski przednia i tylna noszone jako spódnica.

Najdekoracyjniej szym strojem lubelskim jest STRÓJ KRZCZONOWSKI wykonany z tkanin fabrycznych, zdobiony barwnymi aplikacjami, naszywkami, wstążeczkami.

STRÓJ BIŁGORAJSKI zaliczany jest do grupy ar-

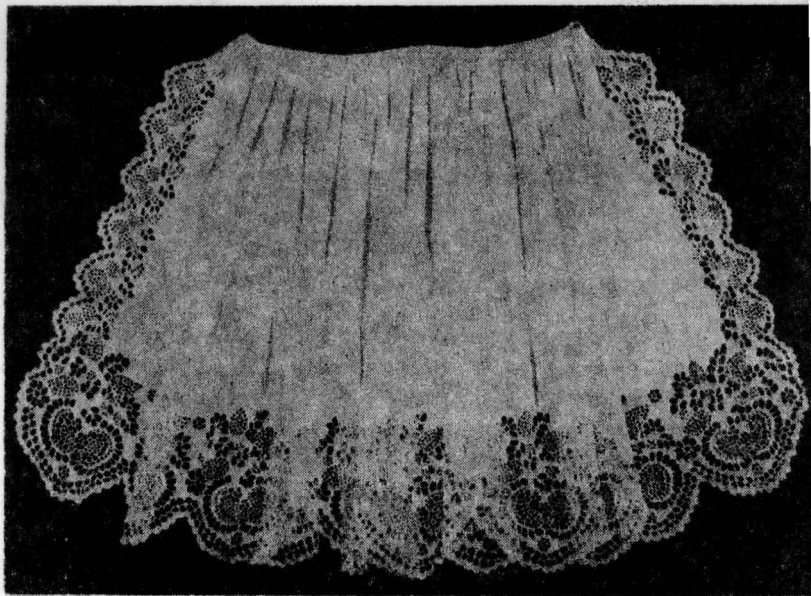

Zapaska łowicka lata 1950-te

chaicznych ubiorów, cechuje go ogromna prostota. Strój kobiecy wykonany z białego płótna lnianego zdobiony na brzegach szlaczkami czerwonego lub czarnego haftu o prastarych motywach esownicy lub ślimacznicy. Znamienne jest także nakrycie głowy: „chamelka” – niewielka obrączka z kory lipowej, owinięta haftowaną „zawiązką”, nakryta z góry siatkowym denkiem i nakryta długim płóciennym szalem – „zawiciem”.

Podlasie reprezentuje STRÓJ WŁODAWSKI z białego płótna zdobione efektownymi szlakami haftu tkackiego tzw. peretykami i pereborami w kolorze wiśniowym i granatowym oraz z okolicy Bielska Podlaskiego z charakterystycznym czerwonym czepkiem, lnianą koszulą zdobioną haftem czarno-czerwonym w różyczki i kraciastą spódnicą szytą w kliny.

Stroje Polski centralnej odróżniają się od strojów z innych regionów samodzielną, pasiastą tkaniną

Fartuch rzeszowski

z której są wykonane. Są to stroje swoiście polskie. Wyodrębniamy kilka odmian: stroje kieleckie, rawsko-opoczyńskie, sieradzkie, łowickie, sannickie, kołbielskie, kurpiowskie. Charakterystycznym elementem w stroju kobiecym jest tutaj zapaska naramienna, „na odziew”. W stroju męskim biała sukmana z czarnymi lamówkami przewiązana kolorowym pasem i czapka maciejówka. Główne różnice w grupie tych strojów polegają na odmiennej kolorystyce i kompozycji pasów w tkaninie.

Najbardziej reprezentacyjnym strojem Polski centralnej jest STRÓJ ŁOWICKI. Kobięcy strój przeszedł w swoim rozwoju ewolucję barwną i zdobniczą. W kieleckich i zapaska z końca XIX wieku dominuje kolor czerwony w szerokich pasach tła. Później pojawił się kolor pomarańczowy i dominuje w pasiakach do lat 20-tych XX wieku. W okresie międzywojennym wraz wprowadzeniem na wieś barwników anilinowych zmieniła się kolorystyka na barwy zimne, zielone, granatowe, fioletowe, białe i różowe. W tych trzech okresach zmienił się także haft na koszulach. Najstarszy był haft łańcuszkowy, o drobniutkich motywach, geometrycznych, w następnym okresie pojawił się haft krzyżkowy o drobnych motywach kwiatowych i w ostat-

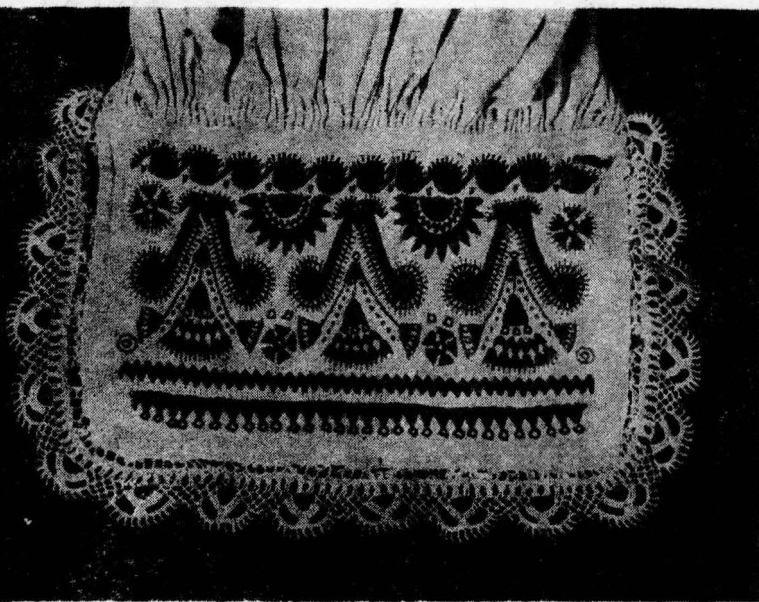
nim okresie zapanował haft płaski i koralikowy o dużych motywach kwiatowych ze szczególnie ulubioną różą.

Strój łowicki podobnie jak strój krakowski miał duży wpływ na stroje sąsiednich regionów, czego dowodem jest spotykana na rozległych ziemiach Polski tzw. moda łowicka polegająca na stosowaniu wielobarwnych układów pasowych w tkaninach.

STROJE KUJAWSKI I WIELKOPOLSKI prezentują typ stroju zachodniego wywodzący się ze strojów mieszczańskich Europy Zachodniej. Polskość i ludowość tego stroju polega na zmianach jakie nasz lud wprowadził np. czerwony, wełniany pas do granatowej sukmany. Stroje kobiece charakteryzują ciemne barwy, białe, tiulowe czepce o wymyślnych formach, duże chusty naramienne w kwiaty.

STROJE KURPIOWSKIE prezentowane są w dwóch odmianach z Puszczy Białej i Puszczy Zielonej. Kiecki i fartuch wykonane z pasiastego lub kraciastego samodziału. Osobliwością dziewczęcego stroju Puszczy Zielonej jest wysokie „czółko” z czarnego aksamitu zdobione kolorową pasmanterią i bukiecikiem sztucznych kwiatów.

W stroju z Puszczy Białej ogromnie dekoracyjny jest czerwono-czarny haft, o zgeometryzowanych moty-

Haft z koszuli kurpiowskiej (Puszcza Biała)

wach roślinnych, rozmieszczony na kołnierzu, przyramkach i mankietach. Dopelnieniem strojów kurpiowskich są sznury bursztynów z miejscowego surowca, obrabianego przez kurpiowskich bursztyniarzy.

STROJE ŚLĄSKIE bytomski zw. także rozbarskim i cieszyński zaliczane są również do tego samego typu. Wykonane z tkanin fabrycznych wysokiego gatunku welen, atlasów i jedwabiów. Charakterystyczna dla tego stroju jest bardzo kopiasta sylwetka kobieca. W stroju dziewczęcym biały „kabotek” z bufiastymi rękawami, gorset z szeroką kryzą wzorzystej wstęgi, naszytą wokół dekoltu. W stroju męskim granatowy, długi kaftan zapinany na złote guziki ze scenkami rodzajowymi, spodnie z jeleniej skóry i kolorowy fular pod szyją.

Kobięcy strój cieszyński charakteryzuje bogactwo ozdób w postaci koronek, haftów i wstążek. Aksamitny stanik od sukni „żywotek” zdobiony jest złotym haftem o motywach roślinnych zaczerpniętych z wcześniejszych epok historycznych.

STRÓJ ŻYWIECKI – strój mieszczek żywieckich, mający blisko 200-letnią tradycją zachwyca mistrzowskimi haftami na tiulowej kryzie, szalu – łoktuszy i fartuchu.

Jadwiga Koszutska

Redakcja:

Zofia Skrzypiec

Zdjęcia:

Krzysztof Urbański

Projekt okładki

Apolonia Orzechowicz

Druk: SSP „Podlaska”, zlec. 390/88, n. 500 f. 23×11,5 cm, E-7 poz. 917/88.